

T. İmamoğlu, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2022), 110 s.

Philosophical Foundations of Modern Western Thought by
T. İmamoğlu

ESRA HACİMÜFTÜOĞLU

Atatürk University

Received: 11.01.2024 | Accepted: 19.09.2024

Jaspers'in "arzın ayağımızın altından kaydığı", Marx'ın ise "katı olan her şeyin buharlaşıp uçtuğu" bir dönem olarak tanımladığı modern dünya hakkında pek çok fikir ortaya konmuştur. Herkesin bulunduğu zaviyeden farklı bir bakış açısıyla yorumladığı modern dönem, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu konuda çeşitli eserler telif edilmiştir. *Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri-Din ve İnsan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme* isimli çalışma ise, okur kitlesine konunun felsefi arka planını anlaşılır şekilde aktaran, özgün ve orijinal bir çalışmadır.

Kitabın yazarı Prof. Dr. Tuncay İmamoğlu, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Felsefesi Anabilim Dalı'nda faaliyet sürdüren, bu alanda akademik çalışmalar yapan bir akademisyendir. İmamoğlu'nun modern batı düşüncesi üzerine telif ettiği pek çok akademik çalışması bulunmaktadır. 2022 yılında Çizgi Kitabevi Yayınları arasından çıkan bu çalışma ise, yazarın felsefi birikimini ustalıklı harmanladığı ve konusu itibarıyla sadece akademisyenlere değil, alana ilgi duyan genel

okuyucu kitlesine hitap eden bir araştırmadır. Kullanılan üslup cihetiyle okuyucuyu yormayan, felsefi aktarımların oldukça anlaşılır şekilde verildiği bu çalışma, alan kitaplarından üslubundaki akıcılıkla da ayrılmaktadır. Bu ise çalışmayı sadece felsefe meraklıları için hazırlanmış eser olmaktan çıkarmakta ve konuya ilgi duyan herkesin rahatlıkla anlayacağı bir seviyeye ulaştırmaktadır. Akademik bir üslubun kullanıldığı bu çalışmada yazar konuyu üç başlık altında incelemiş ve sonuç kısmına yer vermiştir.

Birinci bölüm (s. 11-35), *Modern Batı Düşüncesinin Arka Planı* ana başlığını taşımaktadır. Rönesans ve Reformasyon, Seküler Bilim ve Dünya Algısı, 17. Yüzyıl Felsefesi, Aydınlanma Felsefesi konuları, bu bölümde alt başlıklarda incelenmiştir. Yazarın belirttiği üzere, modern düşünce kendisine bir ortam sağlamadan, birdenbire doğmamıştır; yeşerdiği bir zemin, dayandığı bir temel bulunmaktadır. Dolayısıyla modern düşüncenin daha iyi anlaşılması için, ana hatlarıyla da olsa bu düşüncenin ortaya çıkmasını sağlayan etmenlerin incelenmesi gerekir (s. 11-12). Bu sebepten ötürü, insanlık tarihinde adeta bir dönüm noktası olan Rönesans'tan itibaren belirli akımlar hakkında fikir sahibi olmak gerekir. Bu sebeple kitapta akımların ana fikirleri kendi içerisinde bir bütünlük içerisinde ve modern düşüncenin oluşumuna katkısı itibarıyla öne çıkan yönleriyle okuyucuya aktarılmaktadır. Rönesans düşüncesinin antik örneklerle göre işlediği ilk sorun, insan sorunu olmuştur ve Rönesans'ta insan, her şeyin merkezine yerleştirilen, her şeyin ölçüsü görülen en yüksek değer olarak konumlandırılmıştır. Rönesans'ın insana yüklediği anlam, Ortaçağdaki insan yaklaşımından tam bir kopuşu yansıtmaktadır. Rönesans'ın felsefe, ahlak ve siyaset alanlarında oluşturduğu paradigma değişikliği, din alanında da kendini göstermiştir. Reformasyon hareketleriyle kilisenin egemenliğinden kurtulan insan, inanç yönüyle de bireyselleşmiştir. Din, artık kilisenin ilkelerine göre değil; insanın aklına göre yorumlanmalıdır ki bu durum, modern düşünceye giden yolun zeminini oluşturmuştur (s. 14-18). Bu yolun açılımını sağlayan bir diğer husus ise, modern bilimin ortaya çıkması ve seküler dünya algısıdır. Modern bilim, artık evrenin niteliği veya amacıyla değil; niceliğiyle ilgilenmektedir. Ahlakî ve dinsel bakış açısıyla incelenen evren, artık seküler bir bakış açısıyla adeta bir materyale dönüşmüştür (s. 24). Bilimsel gelişmelerin etkisiyle varlık, insan, bilgi, tanrı, ahlak ve din gibi konuların sistematik bir bütünlük kazanma eğilimi ise, 17. Yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Descartes'ın

akılcılığı ve Bacon'un deneyciliği olmadan anlaşılamayacak olan 17. yüzyıl felsefesi, her iki filozofun modern Batı düşüncesini oluşturan deneyci ve rasyonalist felsefelerin oluşumuna sağladığı katkı açısından da oldukça şaşırtıcıdır. Locke, Berkeley ve Hume gibi filozofların düşüncelerinde bu iki filozofun etkisi açıkça görülmektedir. Kitapta her iki filozofu da “modernlik” bağlamında bir araya getiren etmenler incelendikten sonra, aydınlanma felsefesinin temel dinamiklerine geçilir (s. 25-31). Otorite karşıtı bir düşünce mi yoksa sadece tepkisel bir düşünce mi olduğu tartışması bir kenarda bırakılırsa, Aydınlanma, dinsel muhtevaların soyutladığı kavramları evrensel hakikatler olarak lanse eden, insan aklına indirgenen evrensel hakikat anlayışıyla bağlantılı olarak insanlığın geleceği hakkında sınırsız iyimserliği olan bir yapıya sahiptir. İnsanın anlamını gelecekte arayan bu yapı, aklın işlevsel kılınmasının sağlandığı bir ortamda, bir grup filozof tarafından var olan değerler ve toplumsal kurumların eleştirisini amaçlayan 18. Yüzyıl felsefe hareketidir ve modern düşünceye kaynaklık teşkil etmektedir (s. 31-35).

İkinci bölümde (s. 37-59) ise, *Modern Batı Düşüncesinin Temel Özellikleri* başlığı altında Hümanizm, Düalizm, Pozitivizm, Pragmatizm ve İlerlemecilik (Progressivizm) konuları işlenmektedir. Her düşünce yapısının kendine özgü nitelikleri bulunmaktadır ve bu yönleriyle de diğer düşünce sistemlerinden ayrılırlar. Modern Batı düşüncesini iyi analiz edebilmek için, bu yapının arka planı kadar, temel özelliklerini de bilmek gerekmektedir (s. 37). Bu önermeyle yola çıkan yazar, öncelikle Hümanizm kavramını ele alır. Hümanizmin tarihsel planına değinir ve bu kavramın elastiki bir içeriğe sahip oluşunu belirtir. Hümanizmin özünü teolojik sınırlandırmalardan arınmış, rasyonel bir varlık olarak insanın değeriyle ilgili yeni ve hayati bir algıyı içerdiğini belirterek açıklar (38-43). Düalizm ise, bir bütün olarak Batı düşünce geleneğinde gözlemlenebilir. Ancak yazar Descartes'e özel olarak yer verir ve O'nun “Düşünüyorum, öyleyse varım” söylemini modern Batı düşüncesinin ana eğilimi olarak görür. Düalizm başlığının belki de en çarpıcı tespiti, yazarın haklı olarak yönelttiği Descartes düalizminin birbirini dışlayan iki öge arasındaki bir arada olma ilişkisini açıklamada yetersiz kalması yönündeki açıklamasıdır. Descartes düalizminin zihin ile nedenin özünde birbirinden ayrı iki töz olduğunu, zihinsel olaylarla fiziksel olayların birbirinden mutlak bir biçimde ayrıldığını savunduğu düşünüldüğünde, o

halde bu düalizmin cevaplamaı gereken soru Őu Őekilde olmalıdır: *Öyleyse zihin-beden ikilisi nasıl iliŐki içindedir?* Yazar, Descartes'in bu soruyu geçiŐtirdiĐini, bu iki töz arasındaki iliŐkiyi aŐıklamada baŐarısız kaldığını, bunun da sonraki yüzyıllarda felsefecilerin çeŐitli sorular sormasına yol aŐtıĐını belirtmekte, sonraki felsefenin materyalistler ve idealistler kampı olarak ayrılmasında çoğunlukla bu radikal düalizmin varlığının bulunduğuna iŐaret etmektedir (s. 44-45). Bir ekol olarak sadece felsefede değil, bilim, sanat, edebiyat ve hukuk gibi çeŐitli alanlarda da belirli bir düşünce biçimini ifade eden Pozitivizm ise, kısaca felsefi olarak düşüncenin her türlü metafizik kayıtlardan arındırılması, bilimin tek geçerli bilgi türü olarak görölmesi olarak tanımlanabilir. Salt algılamaya dayanan bir epistemoloji ve gerčekliĐin temsil edilebilirliği üzerine inşa edilen pozitivizm, felsefenin gerčekliĐini ancak pozitif bir bilim olmasına bağlar. Gerček bilim ise deney ve gözlemlerle insan sunulan bilgiler üzerinde durmalıdır. Dolayısıyla yazarın bu baŐlıĐın sonunda belirttiği üzere pozitivizm, deney ve gözlem dışında insana sunulan her Őeyi bilim dışı bularak reddetmektedir ve bunun sonucu olarak din ve metafizikle ilgili olan her Őey de reddedilmelidir. (s. 47-48, 50). Modern düşüncenin önemli bir özelliği olan pragmatizm ise, felsefenin yeni bir evresi olarak görülebilir. Eskiden beri felsefi geliŐmelere engel teŐkil eden bir takım muammaların en modern çözümü için kullanılan kolektif bir isim olarak da görülebilen pragmatizm, bilim adamı ve teologlardan metafizikçi ve bilgi kuramcılarına kadar birçok kiŐiye tanıdık gelen büyük problemlere cevap vermeye çalışan bir disiplin olarak görülebilir. Ancak pragmatizm inançları, görüş, tez ve teorileri sonuçlarıyla, iŐe yararlılığıyla değerlendirmektedir. Bilimsel, ahlaki ve dini pragmatizm gibi sınıflara ayırmak mümkün olsa da, tüm pragmatik düşüncelerin ortak noktası her Őeye faydacı aŐıdan yaklaŐmaktır ve merkezinde insan ve insana fayda sağlayan bilgi bulunmaktadır (s. 51-54). Dünyanın her bakımdan daha iyiye doğru gittiğini savunan ilerlemecilik ise, modern düşüncenin temelini oluŐturan yapıların en önemlileri arasında görülebilir. İnsanlığın bir dizi primitif bilinç evresinden gečekerek günümüze kadar geliŐip ilerlediği ve bu evrelerin kabilevi, köleci, teokratik ve nihayetinde demokratik-eŐitlikçi toplumlar Őeklinde somut örgütlenme biçimlerine tekaböl ettiği düşüncesi, modern insan anlayışının ayrılmaz bir parçası haline gelmiŐtir. İlerlemecilik hakkında verilen bilgilerden sonra yapılan Őu değerlendirme dikkat çekicidir. Yazara göre,

Modern Batı düşüncesindeki ilerlemecilik anlayışı, bir yerde sona erdirilmekte ve bu tarihin sonu olarak ilan edilmektedir. Tarihin sonu, Batı düşüncesinin ulaştığı en son evredir. Bu ise mükemmel olarak adlandırılmakta ve Batı dışı toplumlara örnek model olarak sunulmaktadır. Bu yaklaşım göz önünde bulundurularak yazar şunu ifade etmektedir; Modern Batı düşüncesinin ilerlemeci tarih anlayışı kendi içerisinde yayılmacı anlayışı da barındırmakta, diğer tüm kültürleri kendi hegemonyası içine almayı istemektedir. Günümüzde çokça tartışılan Samuel P. Huntington'un Medeniyetler Çatışması ile Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezleri ise, bunun dile getirilmiş halidir. Dolayısıyla Modern Batı düşüncesini bir diğer özelliğinin yayılmacılık olduğu ifade edilebilir (54-59).

Üçüncü bölüm (s. 61-96), *Modern Batı Düşüncesinde Din ve İnsan* başlığıyla yer almaktadır. Genel Olarak Din, Modern Düşünce ve Akıl, Modern Düşünce'de Din ve İnsan Algısı, Modern Dünyada Dinin Yeniden Yükselişi alt başlıklarıyla konunun incelendiği bu kısım, konu başlıklarından da anlaşılacağı üzere çalışmanın belki de en dikkat çekici kısmıdır. Kitabın ilk iki bölümünde modern düşüncenin arka planı ve tarihsel özellikleri belirtildikten ve okuyucuda zihinsel bir zemin oluşturulduktan sonra, bu başlıkta modern düşüncenin din ve insan algısı incelenmektedir. Yazarın da belirttiği üzere bu çalışmanın maksadı dinin tarihini ortaya koymak değildir. Yazarın amacı, dinin insanlık için önemine dikkat çekerek modern düşünceyle birlikte sekülerleştirilip hayattan uzaklaştırılan dinin bıraktığı boşluğun, hiçbir ideoloji ve bilim tarafından doldurulamadığını ortaya koymak ve dinin insan yaşamından uzaklaştırılmasıyla birlikte hayatın nasıl anlamsızlaştığını göstermeye çalışmaktır (s. 63-64). Modern düşünce'de akıl, kendi aydınlattığı şeylerin dışında kalanları yanlış, hurafe ve efsane olarak nitelendirip her türlü özden ve iç tutarlılıktan yoksun bırakmaktadır. Aklın yanlış, efsane ve hurafe olarak gördüğü din vb. şeyleri ötelemesi, Edgar Morin'in de belirttiği gibi kendi efsanelerini, özellikle akla dayalı düzen efsanesi üretmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla akıl kendini gerçeğin ta kendisi olarak gördüğü için adeta tanrılaşmıştır (s. 64-66). Ancak burada özellikle belirtilmesi gereken husus, yazarın ifadeleriyle şu şekilde yer almıştır: "...kaynağını yaşamdan almayan ve ondan beslenmeyen modern düşüncenin soyut ve mutlak akli, bize yaşam gerçeğini tam olarak veremez." (s. 67). *Modern Düşünce'de Din ve İnsan Algısı* alt başlığı, yazarın modern düşünceye din ve insan algısı

bağlamında esaslı eleştirileri yönelttiği bölümdür. Yazarın aklın yüceltilmesi ve dinin saf dışı bırakılmasının muhtemel sebepleri üzerine yaptığı eleştiriler kadar, bunun doğurduğu ve doğuracağı muhtemel sonuçlar üzerindeki fikirlerini okumak, okuyucuyu keyifli bir felsefi tartışmanın içerisine sürüklemektedir. Bu başlığı yazarın kitabı yazma maksadını da içeren fikrin çeşitli argümanlarla harmanlandığı bölüm olarak görmek mümkündür. Burada ilgi çekici tespitler olarak yazarın şu cümlelerine yer verilebilir: *“Modern düşünce insanı tek boyutlu olarak yani sadece akıl varlığı olarak ele aldığı için, onun duygusal dünyasıyla ilgili ortaya çıkan sorulara cevap verememektedir. Hâlbuki yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insan aklı yanında duyguları da olan bir varlıktır. Kıta Avrupası felsefesinin modern düşünceye yönelik en büyük eleştirisi, onun sadece akla vurgu yapmasından ve insanın duygusal varlığını görmezden gelmesinden kaynaklanmaktadır. Modern dönemde güvenliğini kaybeden ve bireyselleşen insanın, duygusal doğasından kaynaklanan sorulara cevap bulamaması onu kaygılandırmaktadır.”* (s. 86). Bu ifadelerden sonra yazar, modern düşüncenin insanın nerden geldiği, nerede bulunduğu ve nereye gittiği ile ilgili sorulara cevap veremediğini, insanın ölüme kadar bir varlık olduğu düşüncesinin insana acı verdiğini belirtir (s. 86-87). Buradaki en belirgin vurgu, yazarın, modern düşüncenin insanlığa düzenli bir dünya sunmakla birlikte, din olmaksızın anlamlı ve güvenli bir dünya sunmasının mümkün olmadığı yönündeki görüşleridir. Çünkü din olmadan insan ruhsal olarak kendisini tatmin edebilecek bir şey bulamamaktadır (s. 89). Modern düşüncede bilimin dini dışlamasının en önemli nedeni, Ortaçağ dünyasında din adamlarının bilime yönelik yaptığı baskıcı faaliyetler olarak belirlenebilir. Bunun sonucunda da tepkisel bir düşünce olarak özelde Kilise’ye, genelde ise dine karşı olumsuz fikirler ortaya konmuştur. Ancak pozitivimin hâkim olduğu yüzyıl içinde iki tane dünya savaşının olması ve yaşanan çeşitli tecrübeler, bu yaklaşımla da insanlığın problemlerinin çözülemediğini göstermiştir. Özellikle son bir asırdır insanlığın yüzleştiği sorunlar, din olgusunu dışlayarak yaşamının imkânsızlığını ortaya koymuştur. Birçok düşünür, din ve değerler alanında ortaya çıkan boşluğun insanlığın geleceği açısından ciddi bir tehdit olduğu hususuna dikkat çekmektedir. Bilim ve teknolojiye karşı bir çıkış olarak algılanmayacak olan bu durum, insanlığın geleceğini tehdit etmeyen daha insani bir bilim ve teknoloji anlayışının ileri sürmektedir. Modern düşünce insanlığın ruhsal ihtiyaçlarına karşılık veremediği için,

günümüzde Batı'da dine ve metafiziğe yönelik giderek artan bir ilgi bulunmaktadır. Akla yönelik sorgulamalar, din ve metafiziğe yönelim, modern dönemde dinle bilim arasında yeniden bir diyalogun oluşturulmasına, onun modern dünyadaki yerinin yeniden belirlenmeye çalışılmasına neden olmuştur (s. 90-94). Yazarın bu bölümü sonuçlandırırken kullandığı ifadeler oldukça dikkat çekicidir: “...Modern bilimin tüm ihtişamına rağmen dini Batı dünyasından silemediği, onun bıraktığı boşluğu dolduramadığıdır. Ünlü filozof Nietzsche yaşadığı yüzyılda Tanrı'nın öldüğünü ilan etmişti ancak hakikat şu ki Nietzsche ölmüş, Tanrı ise varlığını sürdürmektedir.” (s. 96).

Sonuç kısmı (s. 97-101), yazarın çalışma boyunca çeşitli başlıklar altında irdelediği sorunun netliğe kavuşturulduğu bölümdür. *Araştırmamızın sonucunda gördük ki*, ifadesiyle başlayan paragraflar, araştırmada elde edilen neticeleri güzel bir şekilde okuyucuya aktarmaktadır. Bu yönüyle sonuç, kitapta işlenen konuların özeti görünümünde değildir. Modern düşüncenin insanı yalnızlaştırdığı vurgusunun yapıldığı bölümde, bilim ve teknolojinin en üst seviyeye çıkmasına rağmen, insanın gönül dünyasında ihtiyaç duyduğu şeylere cevap verilemediği belirtilmiştir. Yazar, yalnızca dinin insanlara, insanca ve insanlık duygularıyla yaşamalarını ve günün birinde bu hayatlarının hesabının sorulacağını bildireceğini, insanın ahlaki ve insani bir gayesinin olduğunu haber verdiğini, bu şekilde de ahlak ve adalet duygularına sarsılmaz bir temel oluşturduğunu ifade etmiştir. Yazarın bir diğer vurgusu ise, insanların temel içgüdülerine, cinsel arzularına ve egoizmlerine esir olmamalarının ancak din sayesinde mümkün olacağı şeklindedir (s. 101). Sonuç kısmı, yazarın şu ifadeleriyle son bulmaktadır: “Modern düşünce insanı tek boyutlu olarak yani sadece akıl varlığı olarak ele aldığı için, onun duygusal dünyasıyla ilgili ortaya çıkan sorulara cevap verememiştir. Böyle olunca da modern düşünce insana düzenli bir dünya sunmuş olmakla birlikte din olmaksızın güvenli ve anlamlı bir dünya sunamamıştır. Bütün bunlar neticesinde Modern Batı dünyasında bilimin tüm ihtişamına rağmen din ve metafiziğe yönelik ilgi her geçen gün kendisini daha da hissettirmektedir.” (s. 101).

Günümüzde modern Batı düşüncesinin istila etmediği alan neredeyse yok gibidir; o halde kişinin içinde bulunduğu yüzyılı daha iyi anlamak ve yorumlamak adına bu akımın geçmişini iyi tahlil etmesi gerekir. Modern düşünce, öznesi insan olan her alanı ilgilendirdiğine göre, edebiyattan sanata, teoriden pratiğe çeşitli alanlarda izleri görülen bu düşüncenin felsefi

arka planını bilmek, kişinin kendi ve kâinat farkındalığı sağlayacağı katkı-
nın yanı sıra, olayları yorumlayabilme becerisini de artıracaktır. Gündelik
hayat için olduğu kadar, akademin çeşitli alanlarında da zaruri ve temel öl-
çüde bu geçmişin bilinmesi gerekir. Bu eseri ön plana çıkaran hususlardan
birisi, konu seçimi olduğu kadar, konunun aktarılış biçimidir. Yoğun bir
konu yazar tarafından kısa ve anlaşılır şekilde kaleme alınmıştır. Aslında
burada bazı bölümlerin daha uzun tutulması veya konunun bazı yerlerde
detaylandırılması şeklinde bir beklentinin oluşması da mümkündür. Bu ise
yazarın bilinçli tercih ettiği bir yol gibi görünmektedir. Çünkü her bir baş-
lık altında yoğun bilgi birikiminin hepsini aktarmak, konudan uzaklaştıra-
cağı gibi, ana resmi görmeyi de engelleyebilir. Bu çalışmanın modern dü-
şüncenin felsefi arka planını merak eden, din ve insan algısını modern dü-
şünce perspektifinden iz sürmeyi isteyen okuyuculara ve araştırmacılara
büyük katkı sağlayacağı belirtilmelidir.

Yazar Prof. Dr. Tuncay İmamoğlu'na ve bu kıymetli eseri ilim dünya-
sına kazandıran Çizgi Kitabevi Yayınları'na teşekkür etmek yerinde ola-
caktır.

